

ZNOVU O RUSISMECH V OCHRIDSKÉM APOŠTOLÁŘI

Pavel VYSKOČIL, Praha

Roku 1980 jsem měl čest otisknouti v tomto časopise svůj krátký článek o ruských vlivech v apoštoláři Ochridském,¹ církevněslovanské památce, opsané z hláholské předlohy v Makedonii, a to asi v Ochridě, v druhé polovině XII. století, jak ji umísťuje a datuje její vydavatel, S. M. Kul'bakin,² po-důkladném paleografickém, jazykovém a textově kritickém rozboru.

Úvodem svého svrchu zmíněného pojednání hodnotím starobylost Ochr³ podle Kul'bakinova a Mirčevova jazykového rozboru, jež několika drobnostmi doplňuji, a uvádím znovu některá, už Kul'bakinem a Mirčevem citovaná místa, ukazující volnost a zdařilost původního staroslověnského, pravděpodobně velkomoravského překladu řeckého biblického originálu. Dále upozorňuji na Kul'bakinovo mínění o velkomoravském původu kalendaria Ochr (o. c. CXXXV) a Sergiovo⁴ rozluštění kalendářní indikce *СТОМОУ ГОДЪ ПЕЩИ ЕППОУ* (20. III. na fol. 105b 8), jakožto přetlumočení indikce martyrologia Jeronymova (*Martyrologium Hieronymianum*)⁵ 20. III.: *sancti Cuthberti episcopi*, kteréžto rozřešení zároveň s jinými

¹ *Rusismy v apoštoláři Ochridském*, Slovo 30 (1980) 7-15.

² С. М. Кульбакин, *Охридская рукопись апостола конца XII века*. София 1907; – doplnky k rozsáhlému úvodnímu Kul'bakinovu pojednání (o. c. I–CXXXV) napsal К. Мирчев, *Към езиковата характеристика на Охридски Апостол от XII в.*, ve sborníku *Климент Охридски*, София 1966, 107–120.

³ *Ochridský apoštolář* i ostatní památky označuji nadále zkratkami *Slovníku jazyka staroslověnského* (dále SJS) v Praze 1958–, t. I., p. LXII–LXX; v SJS dodatečně zpracovávané texty, případně další informace o jednotlivých památkách uvádím zvlášť. Biblické knihy cituji zkratkami, používanými v SJS podle vydání Augustina Merka: *Novum Testamentum graecae et latine*, Romae 1957, p. 47.

⁴ архиепископ Сергей, *Полный месяцеслов Востока*,² Владимир 1901, том. II, п. 806.

⁵ Kritické vydání z více rukopisů (nekomentované) pořídili Ioannes B. de Rossi a Ludovicus Duchesne, *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II pars prior, Bruxellis 1894, I–LXXXII et [1] – [195]; – rekonstruovaný komentovaný text s variantami vydal Hippolytus Delehaye, *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II pars posterior, Bruxellis 1931.

doklady, Sergijem uvedenými (o. c., tom. I., 126–127), posiluje správnost mínění Sergijova a Kul'bakinova o západním vlivu na kalendář Ochr. Pokračuji opětným uvedením některých, z jinak četných, už Kul'bakinem zjištěných jazykových koruptel a všímám si zvláště několikrát doloženého vzájemného matení konsonantů $p : b$ a $d : t$. Dále zaznamenávám tři případy, které lze alespoň formálně označit jako ztrátu slabičnosti předpony $\text{ИЗ-} > \text{З-}$ (zánikem slabého jeru v předponě $\text{jbz-} > \text{jz-} > \text{z-}$) a obracím pozornost na více případů, kde jde o vzájemné matení koncovky nom. sg. et acc. sg. $-\text{i}je$ s koncovkou gen. sg. et acc. pl. $-\text{i}ja$ u $\text{i}jo-$ kmenových neuter (to jest u vzoru ЗНАМЕННИКЕ) a odkazuji na dva články F. V. Mareše,⁶ v nichž autor hodnotí obojí skutečnost, pokud ji ovšem zjišťuje v textech českosl. původu, jakožto bohemismus. Na základě aspoň formálně vyhovujících dokladů obojího druhu, vyskytujících se v Ochr, vyslovuji domněnku o možnosti existence česko-církevněslovanského migračního mezistupně XI. století v časové posloupnosti předloh Ochridského apoštoláře. — Tuto svou okrajovou, pro meritum mého pojednání málo významnou domněnku v závěru zmíněného článku vůbec neopakuji. Podle solidních soudů Kul'bakinových (o. c. CXX, CXXIX, CXXXV) jsem přesvědčen, že nejstarší předloha textu Ochr byla napsána na Velké Moravě, a nevylučuji ani její přímou migraci do bulharsko-makedonské oblasti při vypuzení Metodějových učedníků z Moravy; myslím však, že pozdější osudy tohoto textu byly složitější. — Pomocí několikrát doložené kontaminace znělých a neznělých labiál a dentál $b : p$ a $d : t$, ať je toto matení jakéholi původu, luštím zajímavé čtení 2T 2,4 Ochr: СЛОВО ПОРОДИ СЛ ř. λογομαχεῖν , podle Vulgáty (dále Vg.) *verbis contendere*. V této zřejmě koruptele ochridského textu vidím skrytý ruskocsl. infinitiv СЛОВОБОРОТИ СЛ (/*-borti se), odpovídající staroslověnskému infinitivu СЛОВОБРАТИ СЛ ($\text{-БОРЪЖ, -БОРЪШИ СЛ, СЛ}$); tento ruskocsl. inf. můžeme předpokládati nejspíše v textu, z něhož byl Ochr opsán. Ostatní pro SJS excerpované rukopisy tu čtou: СЛОВОПРЪПИРАТИ СЛ En⁷ Mosk^b Šiš, СЛОВОПРЪТИ СЛ Slepč, nebo samotné ПРЪПРЪТИ СЛ Mak. Že je varianta $\text{ПРЪПИРАТИ СЛ : БРАТИ СЛ}$ možná, ukazuje Kul'bakin (o. c. CXXX) na podobném čtení: БОРЪАХЖ СЛ διεκρίνοντο , Vg.: *disceptabant* A 11,2, citovaném z makedonskocsl. Karpinského apoštoláře XIII. století tam, kde má Ochr výraz ПРЪАХЖ СЖ , odpovídající zněním: ПРЪХА СЛ sic! Mak, ПРЪХΟΥ СЕ Hilf, ПРЪХ СЛ Slepč, ПРЪХΟΥ СЕ Šiš. Zjištění skrytého hláskoslovného rusismu ($\text{СЛОВО ПОРОДИ СЛ *СЛОВОБОРОТИ СЛ}$) mě přimělo pročísti text Ochr, abych poznal, je-li pro moje mínění ještě nějaká

⁶F. V. Mareš, *Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého*, Slavia 32 (1963) 422 a od téhož: *Domnělé doklady české přehlásky a > e v církevněslovanských textech*, Slavia 28 (1959), 132–140.

⁷Zlomek starobulh. apoštoláře Eninského z XI. stol., jež vydal K. Мирчев a X. Кодов, *Енински Апостол*, София 1965.

opora v této památce. Zaznamenal jsem v biblickém textu 3 pravopisné stopy ruského reflexu *je* > *ja*, 3x ruskou změnu *q* > *u* (kde však je třeba 2. doklad vyložit jako stsl. dubletu *u/o*) a 2 stopy ruského, tak zvaného »druhého plnohlásí« (**t^ult* > *t^ol^ot* > *tol^ot* a **tⁱrt* > *tr^ot*). Upozorněn svým kolegou V. Konzalem jsem uvedl z kalendária Ochr též zvláštní název svátku Okovů sv. Petra (na Východě 16. I., na Západě 1. VIII.): **СЪПАДЕНИЕ ЖЖА АП(ОСТО)ЛА ПЕТРА**, jenž se podle Ser-gijova (o. c., tom. II., p. 16) a Martinovova⁸ rozboru slovanských východních kalendarií vyskytuje pouze v ruskocsl. památkách. Z těchto zjištěných faktů jsem usoudil, že **СЛОВО ПОРОДИ СА** spolu s osmi jinými čteními představuje několik hláskoslovných a jeden textový rusismus. V pokuse o vysvětlení těchto skutečností v ochridské památce z konce XII. století jsem vyslovil mínění, že (časově poslední) předloha apoštoláře Ochridského byla pořízena v jazykové oblasti ruské, a to zřejmě v době byzantské nadvlády nad Bulharskem (1018–1185).

Se základní thesí mého článku (t. j. se zjištěním rusismů v Ochr) souhlasí Blaže Koneski v článku *Руското јазично влијание врз македонските текстови од XIII–XIV век*⁹ a připomíná, že k rusismům v Ochr je třeba počítat i název měsíce *června* (*iunius*): **ИЗОКЪ**, a odkazuje na příslušnou literaturu.¹⁰ Za autory rusismů v makedonskocsl. památkách XIII. a XIV. století pokládá B. Koneski ruské mnichy, přítomné v athosských klášteřích, čímž ukazuje možnost i jiného řešení otázky původu rusismů v Ochr.

Rovněž kladně posuzuje moje mínění o rusismech v Ochr Zoe Hauptová ve stati *Древнейший славянский перевод текста Апостола*¹¹ a pomýšlí přitom na možnost dvojí cesty staroslověnských textů z Velké Moravy do Bulharska: jednak přímou migrací zároveň s vypuzenými učedníky Metodějovými, jednak nepřímou cestou, a to putováním přes Čechy a Kyjevskou Rus.

Záporně se staví k důkazům existence rusismů v Ochr Ivan Dobrev pojednáním *Погрешно мнение за Охридски апостол*.¹² Za hlavní thesi mého článku pokládá

⁸ J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis 1863, p. 45.

⁹ *Реферати на македонските слависти за IX меѓународен славистички конгрес во Киев*, Скопје 1983, 25–28.

¹⁰ N. Gošić, *O nazivu »izok«*, *Studia linguistica Polono–Jugoslavica* I, 1980, 21–26. Doklad tohoto názvu je v Ochr na fol. 109a 19; **И(Ъ)С(А)ЦЪ · ИОНЪ РЕКОМЪ I · ИЗОКЪ**. Tento název má i středobulharský apoštolář Slepčenský XII. stol. na fol. 130a 1 a kalendář Banického evangelia na fol. 195b 29 (E. Дограмаджиева, Б. Райков, *Банничко евангелие*, София 1981). Pro zajímavost uvádím též výskyt tohoto jména v latinském breviáři XIV. stol., rukopis Knihovny Národního muzea v Praze, sign. XVI B 14, mezi slovanskými (českými?) jmény měsíců, nadepsanými nad latinským kalendářním textem na počátku breviáře, a to na foliích: 1a *leden*, 1b $\emptyset$, 2a *brzezen*, 2b *duben*, 3a *ysok* (sic!), 3b $\emptyset$, 4a $\emptyset$, 4b *wrzezen*, 5a *zaryu*, 5b *rzugen*, 6a $\emptyset$, 6b *prosynecz*.

¹¹ *Palaeobulgarica* VIII (1984), 59–63.

¹² *Старобългарска литература*, кн. 16, 1984, 3–17.

I. Dobrev nejen důkazy rusismů, nýbrž i zmínku o možných hláskoslovných bohemismech, a jaksi mi přičítá i úmysl dokázat, že jednou z předloh Ochr byl českosl. text, napsaný v sázavském klášteře (o. c. 3., 17.). Na Dobrevovu kritiku, jíž se autor snaží vyvrátit mou thesei o rusismech i okrajově vyslovenou domněnku o bohemismech v Ochr, a jež obsahuje i výtky mých skutečných omylů, se cítím povinen odpovědět.

Za thesei svého článku v Slově 1980 považuji zjištění přítomnosti několika hláskoslovných (nebo snad zároveň i dvou lexikálních) rusismů a ruskosl. názvu svátku Okovů sv. Petra. Proto nejprve odpovím na Dobrevovy námitky proti této thesei. Úvodem ke kritice mnou uváděných jazykových faktů se I. Dobrev zmiňuje (o. c. 7) o bulharských opisovačích období byzantské okupace Bulharska (1018–1185) i období přímo následujícího, a připisuje jim asi právem odbornou úroveň nižší, než měli písaři období předchozího, t. j. rozkvětu bulharského písemnictví. Uvádí též mnohé nesnáze, působící tento úpadek, dále vypočítává různé způsoby a důvody písařských omylů a ilustruje je na příkladech z některých církevněslovan-ských památek toho období (Christ Šiš Ochr Slepč a Karpinského apoštoláře XIII. století).¹³ Avšak způsobem, jež I. Dobrev uvádí, všechny textové koruptely Ochr vyložiti nelze. Zkomoleniny textu, v nichž můžeme spatřit hláskoslovné rusismy, pochopíme, předpokládáme-li u písaře Ochr neznalost ruských diferenčních fonologických skutečností a přitom snahu text, jemu nesrozumitelný, nějak upravit, aby takto »opravený« text dával jakýsi význam, nebo aby vykazoval aspoň gramatickou logiku. Protože I. Dobrev odmítá mé výklady těchto míst a odkazuje tu na obyčejné koruptely z nepochopení textu, nebo na libovolné záměny singulárů za plurál a podobně, musím se k jednotlivým místům znovu vyjádřit:

I. Dobrev (o. c. 14) pokládá čtení СЛОВО ПОРОДИ СѦ λογομαχεῖν, Vg. *verbis contendere* 2Т 2,14 Ochr za koruptelu vzniklou nepochopením významu, asi ze znění СЛОВОПРѢПРАТИ СѦ (jak čte En Mosk^b Šiš) nebo СЛОВО-ПРѢПРАТИ СѦ (výskyt tohoto znění I. Dobrev nedokumentuje; Mak čte samotné ПРѢПРѢТИ СѦ, Slepč СЛОВОПРѢТИ СѦ). Avšak I. Dobrev uvádí ještě jednu variantu téhož biblického místa, a to z apoštoláře Karpinského, jež zní СЛОВОБРАТИ СѦ (< *slovoborti se*)¹⁴ a jež potvrzuje mé řešení tohoto

¹³ I. Dobrev (o. c. 8) mi právem vytýká neznalost vydání této památky, jež pořídil archimandrita Амфилохий, *Древнеславянский Карпинский Апостол XIII в. с греческим текстом 1072, сличенный по древним памятникам славянским XI–XVI в. с разночтением греческими*, I–IV. Москва 1885–1888. Toto vydání mi však zůstává nadále nedostupným a v citaci jsem odkázán na níže uváděné Dobrevovo svědectví (СЛОВОБРАТИ СѦ). Tuto památku označuji dále zkratkou *Karp*.

¹⁴ O. c. 14: Истина е, че в среднобългарски Карпински апостол от X век четем БРАТИ СѦ вм. ПРѢПРАТИ СѦ, но това е един от десетките примери за зле преписан текст ... няма да се учудим, след като видим СЛОВОБРАТИ СѦ вм. очаквано СЛО-

místa v Ochr. Tato varianta, vyskytující se podle Dobrevova svědectví výslovně v Karp a dle mého mínění též skrytě ve zkomolenině СЛОВО ПОРОДИ СѦ v Ochr, odpovídá novátorským snahám odstraňovat ze stsl. textu překlady, jež zdánlivě netlumočily přesně řecký originál. Čtení СЛОВОБРАТИ СѦ (Karp) asi pochází z pokusu přesně staroslověnsky vyjádřit novozákonní hapax legomenon λογομαχεῖν – denominativum substantiva λογομάχος¹⁵ – kde nově utvořené sloveso –μαχεῖν se zdá býti svým zněním téhož významu jako normální verbum μάχεσθαι (*pugnare, bojovati*). Snad ve snaze o přesný překlad volil raný církevněslovanský novátor k přetlumočení infinitivní části –μαχεῖν jednovýznamové sloveso БРАТИ СѦ (**borti sg, »pugnare«*) místo dosavadních vícevýznamových sloves: –ПРѢТИ СѦ, –ПРѢПІРАТИ СѦ nebo samotného ПРѢПРѢТИ СѦ (odstíny těchto sloves jsou zpracovány v SJS). Písař (ruské národnosti?) časově poslední předlohy Ochr, jejíž napsání klade S. M. Kul'bakin (o. c. CXX) do 11. století, pak přijal tuto variantu a snad úmyslně napsal infinitiv tohoto slovesa v podobě ruské –БОРОТИ СѦ, aby jej odlišil od homonymního infinitivu БРАТИ < БЪРАТИ (БЕРЖ, БЕРЕШИ) »*carpere*«; v textu Ochr pak už domácí písař, asi neznalý ruské hláskoslovné změny *tort > torot*, nepochopením změnil ruskosl. infinitiv –БОРОТИ СѦ na znění ПОРОДИ СѦ. Dobrevovou další námitkou, že se změna *tort > torot, tolt > tolot* v Ostromirově evangelii 11. století vyskytuje pouze v nebiblickém textu, a to v postscriptu, datovaném k roku 1057 (НОВѢ ГОРОДѢ 294ba 7–8, ВОЛОДИМІРА 294ba 3), se nevyvrací skutečnost, že tato dvě svědectví dokazují existenci prvního plnohlasí v ruštině už pro polovinu 11. století. Avšak úcta k posvátnému textu Písma asi nedovoľovala ruskému písaři bezdůvodně zavádět do vlastního textu Ostr, psaného liturgickým jazykem slověnským, ruskou hláskovou změnu, kterou mohl důvodně pokládati za příznak řeči hovorové (ruské), a tedy za nevyhovující prvek pro řeč liturgickou (slověnskou); snad proto v biblickém i kalendářním textu evangeliaře Ostromirova 1. plnohlasí dokumentováno není.¹⁶

ВОПРѢПІРАТИ СѦ ... Без съмнение СЛОВОБРАТИ СѦ е особеност, свойствена само на Карпинския апостол – във всички други апостоли на това място четем СЛОВОПРѢПІРАТИ СѦ или СЛОВОПРѢПЪРАТИ СѦ, така ще е било и в най-старите Кирило–Методиеви текстове.

¹⁵F. Zorell, *Novi Testamenti lexicon graecum*, Parisiis 1911.

¹⁶Jiná věc je v Ostr substituční používání liter Ж a Ѧ pro vyjádření hlásek *u* a *ja*, protože nazalizované vokály *q* a *ç* už byly v ruštině XI. století změněny na *u* a *ja*, a nebyly tedy ve fonologickém inventáři ruském. Podobná situace byla i v používání skupiny *trьst, trьst* a *trьst* v biblickém textu Ostr místo slověnského *r* a *l*, protože sonantní likvidy alespoň v ruštině poloviny XI. století neexistovaly; byla tedy i tato změna z fonologických důvodů oprávněná pro předčítání nebo zpívání při sv. liturgii.

Další, v následujícím verši (2T 2,15) se vyskytující rusismus, t. j. použití litery **А** ve funkci litery **Я**, je zcela jasný: ПОТЪЩИ СЕБЕ ИСКОУШЕНА ПОСТАВНТИ ПРѢДЪ БѢМЪ·ДѢЛАТЕЛА НЕПОСТЪИДЪНЪИ·ПРАВАЩЪ СЛОВО ТВОЕЖ ИСТИНЪИ σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, Vg.: *solicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis* (ДѢЛАТЕЛА НЕПОСТЪИДНА ПРАВАЩА Mosk^b, ДѢЛАТЕЛѢ НЕПОСТЪИДНА ПРАВАЩА En Slepč Mak, ДѢЛАТЕЛ Я НЕПОСТЪИДНА ПРАВЕЩА Šiš). Zde ochridský kopista, neznalý ruského použití litery **А** pro označení hlásky *ja*, 'а (srov. doklad z Mosk^b), v accusativě singuláru ДѢЛАТЕЛА (čti *dělatel'a*), chápal tvar tohoto slova jako acc. pl. a postavil attributum i appositum tohoto substantiva rovněž do acc. plurálu: НЕПОСТЪИДЪНЪИ·ПРАВАЩЪ (-Ж за -А po měkkých sykavkách je obvyklé ve skripci Ochr). Tím sice věta nedává smysl, ale gramatické kongruence praedikátu, chápaného jako acc. pl. (ДѢЛАТЕЛА) a jeho attributa (НЕПОСТЪИДЪНЪИ) i apposita (ПРАВАЩЪ) bylo touto úpravou textu dosaženo. K mému výkladu I. Dobrev neříká nic, ale vytýká mi jenom, že pokládám tvar ДѢЛАТЕЛА za gen. sg. (ač tvar výslovně funkčně označuji jako acc. sg.),¹⁷ zatímco jde (ovšem v myslí písaře Ochr) o acc. pl.: Той (sc. P. Vyskočil) *смята, че ДѢЛАТЕЛА, четено като ДѢЛАТЕЛ Я е форма за род. п. ед. ч., но от съгласуването е съвсем ясно, че форма ДѢЛАТЕЛА не е за род. п. ед. ч. а за вин. п. мн. ч.* — jde tu o kritiku, která se netýká podstaty mého výkladu. Podobně výklad citátu СЛЪИШАХЪ БО И (sic! pro Я acc. pl.) ГЛѢЩА ВЪЗЪИКЪИ (sic! pro ВЪ ЯЗЪИКЪИ) ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλοῦντων γλώσσαις A 10,46 Ochr (ГЛѢЩЕ acc. pl. ВЪ ЕЗЪИКИ Hilf Šiš, ГЛѢЩЪ acc. pl. ВЪ ЖЪИКЪИ Slepč, ГЛѢЩЕ sic! ВЪ ЯЗЪИЦАХЪ Mak) — »ruskocsl. koncovce acc. pl. m. v participiu ГЛ (АГОЛ) ЩА (<-ЩА <-ЩА) porozuměl písař Ochr jako genitivu—accusativu sg. m. a pozměnil předpokládaný zájmenný acc. pl. Я на acc. sg. m. И « posuzuje I. Dobrev slovy: *нищо староруско няма и в примери като Деян. X,46 ... пак замяна на мн. ч. с ед. ч. а не буквален препис от старорус. вин. п. мн. ч.* — čímž opět nezdůvodňuje záměnu acc. pl. m. za acc. sg. m. (ovšem v myslí opisovače) a nijak přesvědčivě nevyvrací můj výklad, ježž prostě odmítá. Také k třetímu citátu téže povahy se staví kritik podobně, jak vidno z mého i jeho výkladu místa: АЩЕ И ШЕРОЩЪТЪ· (nyní dodávám: sic! pro -ЩЕТЪ) ЕТЕРИ (sic! pro -ЪИ) НА ПЪТИ МЪЖА ЖЕ И ЖЕНЪИ ἐάν τῶας εὐρη τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας Vg.: *ut si quos inve-*

¹⁷ Jde tu sice o gen. sg., avšak používaný už v staroslověnských textech pro vyjádření acc. sg. životných maskulin (jehož tvar se fonologickým vývojem stal v staroslověnětině homonymním s nom. sg.), srov.: ВЪЗЛЮБИШИ Г(ОСПОД)Ъ Б(ОГ)А СВОЕГО ВСѢМЪ СРЪДЪЦЕМЪ ТВОИМЪ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου Mc 12,30 Zogr Mar Nik proti původnímu akusativu: ЛЮБИ Г(ОСПОД)Ъ Б(ОГ)Ъ ТВОИ *diliges Dominum Deum tuum* Bes 38, ms. Pogodinianum saec. XIII., fol. 295ba 6–7 et iterum fol. 295ba 23–24.

nisset huius viae viros ac mulieres A 9,2 Ochr (МОУЖЕ acc. pl. Grš, МЖЖ acc. pl. Slepč, МОУЖИ sic! Hilf Šiš, МАЖИЕ sic! Mak) – ruskocsl. tvar acc. pl. je ponechán beze změny, patrně rovněž chápan jako acc. sg. – k čemuž I. Dobrev poznamenává: »с преосмыслена синтаксична връзка между сказуемо и вин. п. мн. ч. ЕТЕРЗИ, което става подлог и вече не се съгласува МЖЖА; МЖЖА е пак замяна на мн. ч. с ед. ч., а не буквален препис от старорус. вин. п. мн. ч. МЖЖА, в Струм. ап. пък виждаме им. п. мн. ч. МЖЖИЕ.« I. Dobrev si tu správně všimá změny ЕТЕРЗИ → ЕТЕРИ, ale nezdůvodňuje proč píše Ochr chápal formu МЖЖА jako acc. sg., což právě mělo u ochridského kopisty za následek změnu ЕТЕРЗИ → ЕТЕРИ a původního ОБРАЩЕТЪ → ОБРАЩЪТЪ; domnívá se pak, že jde asi o libovolnou a neodůvodněnou změnu předpokládaného acc. pl. МЖЖА acc. sg. МЖЖА; to však je nepravděpodobně vzhledem k mému výkladu, že právě neporozumění ruskocírkevněslovanskému accusativu pl. МЖЖА *δνδρας viros* vedlo ochridského písaře k provedení citovaných dvou změn.

Podle mého mínění je doklad ruského reflexu ρ > u obsažen v citátě: ОУТРО ВЪХОДАЩЕ (sc. ОУТЪШЕННЕ) *εισερχομένην* (sc. τὴν ἐλπίδα) *εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος* Vg.: *incedentem* (sc. *spem*) *usque ad interiora velaminis* Hb 6,19 Ochr, kde ОУ- ve slově ОУТРО zřejmě vzniklo změnou ρ > u v předpokládaném acc. sg. (ВЪ Н)ЖТРО (srov. čes. *nitro*, rus. *нитро*), nebo spíše (ВЪ Н)ЖТРЪ, čemuž nasvědčují čtení ВЪНЖТРЪ Mak, ВЪ ВЪНОУТРЪ-НІЕІЕ Christ Šiš, ВЪНАТРОЗНЕЕ Slepč – ruskocsl. znění bylo po případné změně koncovky (-РЪ na -РО) chápáno asi jako adv. temporis ОУТРО, РОТРО; – tento citát komentuje I. Dobrev slovy: ВЪНАТРЪ ВЪХОДАЩИ *εισερχομένη εἰς τὸ ἐσώτερον* (с неправилното прочитане на ВЪНЖТРЪ като ОУТРО, а не със замяна Ж > ОУ), aniž zkoumá příčinu, proč se čtení ОУТРО místo náležitého ВЪНЖТРЪ v textu objevilo; – ani tuto Dobrevovu poznámku nepokládám za dostačující k vyloučení dokladu zmíněné ruskocsl. změny ρ > u.

K příkladu БЕ-СОУМЪЗНЕННИА *ἀνατιρρήτως* A 10,29 Ochr správně podotýká I. Dobrev, že jde o dubletní výskyt substantiva СОУМЪНЪНИЕ k současné podobě СЪМЪНЪНИЕ (dokumentováno už v Supr),¹⁸ takže tento doklad pozbývá průkaznosti. Přistupuje však kalendářní doklad АВЕРКИЖ místo АВЕРКИГО dat. sg. na fol. 90a 6 (srov. heslo АВЕРКЪИИ ve Slovníku jaz. stsl. I, str. 4).

V posledním příkladě změny ρ > u: ТЕПЖШИМЪ (sic! ex ТЕПЖШЕ ИМЪ) СВѢСТИ (sic! pro СВѢСТЬ acc. sg.) НЕМОЩНОУ СЖЩОУ *τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν* Vg.: *percutientes conscientiam eorum infirmam* 1C 8,12 Ochr En!, kde v mysli písařově můžeme předpokládat chápání tvarů НЕМОЩНОУ СЖЩОУ jako dat. sg. m. absol. (jak též poznamenává k tomuto místu I. Do-

¹⁸Srov. též *Etymologický slovník slovanských jazyků I.*, Praha 1973, 240 sub voce sq–.

brev), nemůžeme přesto vyloučit překlad doslovný »**НЕМОЩНЪ СЪЩЪ**« acc. sg. f. adj. et ptc., *ἀσθενοῦσαν*, majíce oporu v paralelním znění Slepč: **Н ТЕПЪЩЕ НМЪ** (sc. **БРАТНН**) **СВѢСТЬ НЕМОЩНЪ СЪЩЪ**, též Christ Šiš: **СЗВѢСТЬ НЕМОЩНОУ СОУЩЮ** (corruptum in Mak), zvláště když ve verši samém (1C 8,12) není důvodu k dat. sg. m. absol. singulárovému. Můžeme tedy i zde myslit na ruskou změny *q* $\rangle$ *u*. Proti tomu však už starší En má tutěž textovou koptelou jako Ochr, totiž: **ТЕПЪЩНМЪ СЗВѢСТИ НЕМОЩНОУ СЪЩОУ**, a to asi analogií s 8. veršem téže kapitoly, kde se čte rovněž tvar dat. sg. m. (?) adjektiva i participia, avšak za řec. gen. sg. posses.: **НЕ СЗВ(ѢС) ТЪ ЛН ЕМОУ НЕМОЩНОУ СЪЩОУ СЗС(Н) ЖДЕТЪ СѦ ЪСТИ ИДОЛОЖРЪТВЪНАѢ** ἡ συνελθεις αὐτοῦ ἀσθενοῦς θυτος οἰκοδομησεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθλεω 1C 8, 10 En Slepč Šiš (**ЕГО НЕМОЩНА СЪЩА** Ochr, **ЕГО, НЕМОЩНОУ СОУЩЮ** Christ, **ЕМѢ НЕМОЩНА СѦЩЕ** Mak), takže definitivní rozřešení 1C 8,12 Ochr jako dokladu *q* $\rangle$ *u* není úplně jistě.

Doklady ruského tzv. druhého plnohlási (termín přejímám od A. I. Sobolevského, z jeho díla *Лекции по истории русского языка*, Moskva 1907, 25) uvádím dva; k prvnímu, tj. **ЖЪРЪТИ** *θβεω* A 14,18 připojuji už vokalizovanou paralelu z ruskocsl. apoštola Christinopolského XII. století **ЖЕРЕТИ**, dále paralely z ostatních csl. apoštolářů: **ЖРЪТИ** Slepč, **ЖРѢТИ** Šiš, **ЖРѢТ-Н-МЪ** Mak, a vykládám: »tento tvar (ovšem s bulhcsl. jerovou změnou *ъ* $\rangle$ *ъ*) byl ponechán v textu beze změny asi též proto, že byl na rozhraní řádek **ЖЪ/РЪТИ** (fol. 6b 16–17)«; k Dobrevově námitce, že skutečné doklady tzv. druhého plnohlási se vyskytují, a to už vokalizované v *teret* a *tolot*, v ruscsl. památkách teprve od konce XIII. století, uvádím jednak podobu **ЖЕРЕТИ** z Christ (XII. stol.), jednak dodávám nevokalizovaný doklad **ЖЪРЪТИ КОУМИРОМ** z ruskocsl. mineje z r. 1096, jež uvádí I. I. Sreznevskij v díle *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, I (А-К), SPb 1893, str. 890, kde autor dokonce v záhlaví hesla normalizuje podobu **ЖЪРЪТИ** jako jeden z doložených infinitivů: »**ЖЪРѢТИ = ЖРѢТИ = ЖЪРЪТИ, ЖЪРѢ**«. Svůj výklad dokladu A 14,18 Ochr, jakožto rusismu, pokládám za alespoň rovnocenný výkladu Dobrevovu, podle něhož *jer* po **-Ж-** vnikl do tvaru **ЖЪРЪТИ**: analogií s tvary impf. (**ЖЪРѢАЖЪ**) nebo ptc. perf. pass. (**ЖЪРЕНЪ**).

Větší potíže se ukazují ve výkladu druhého dokladu v citátě **ЕТЕРН... Ѡ** **СТОЛЪНИКЪ ФИЛОСОФЪ** *τινες... τῶν... Στοικῶν φιλοσόφων* A 17,18 Ochr (**УТ... СТОИКЪ** Christ Slepč Šiš, avšak **Ѡ СТОНИКЪ!** Mak), kde v slově (**Ѡ**) **СТОЛЪНИКЪ** vidím koptelou slova (**ОТЪ**) **СТЛЪПНИКЪ** utvořeného jako kalk ř. *τῶν... Στοικῶν*, přičemž ve svém článku předpokládám, že v předloze Ochr stála podoba ruskocsl., nejspíše **СТОЛЪПНИКЪ**. Toto znění, a to nepochopitelně i ruskému reflexu *-tolʹt-* < *-tʹlʹt-* < **-tʹlʹt-* (paralelnímu se stsl. *-tlʹt-*) i významu takto psaného slova, ochridský písař asi změnil vynecháním sla-

biky **-ПЬ-** na výraz **СТОЛЪНИКЪ**, jemu alespoň nějak srozumitelný, jakoby odvozený od substantiva **СТОЛЪ**. I. Dobrev namítá proti rekonstruované předloze typu **-tolъt-** to, co sám též uvádím, že nejstarší doklad tohoto typu je znám až z ruskosl. literatury XIII. století (dokumentuje A. I. Sobolevskij, o. c. 27). Tím je tento můj výklad zpochybněn. Avšak opět Sobolevskij, o. c. 58, uvádí unikátní svědectví vokalizace stejné povahy: **-terъt-** < **-tъrъt-**, a to za rusosl. mineje r. 1095, fol. 122: **ЖЕСТОСЕРЪДЪИМЪ** (instr. sg. m. adj. **ЖЕСТОСРЪДЪИ**). Není vyloučeno, že právě téhož charakteru (vokalizace první části plnohlási) a zároveň unikátnosti by mohla být podoba **СТОЛЪПЪНИКЪ**, jakožto jeden z nepatrného počtu raných hláskoslovných rusismů v jinak staroslověnské hlaholské předloze Ochr, kterou S. M. Kul'bakin (o. c. CXX) klade už do století XI. Je třeba ještě připomenout, že v poslední předloze Ochr můžeme počítat i s podobou **СТЪЛЪПЪНИКЪ** (rusosl. doklady **-ЪЛЪ-** na místě stsl. **-l-** cituje A. I. Sobolevskij, o. c. 26, už z biblického textu Ostr: **МЪЛЪНИИ**, **ТЪЛЪЦЪТЕ** etc.), neboť podle zjištění Kul'bakinova (o. c. XCI) ochridský kopista běžně vokalizoval **Ъ** > **О** v postavení silném;¹⁹ k tomu uvádí Kul'bakin více příkladů: **ДОЖДЪ**, **ВОНЪ**, **ХЛЪБОСЪ**. . . **ПАТОКЪ** etc., k nimž dodávám z kalendářního textu **С(ВА)ТОМОУ ЛОНЪ ГИНОУ СОТЪНИКОУ** (**СЪТЪНИКОУ**) Ochr 81a 20. Není vyloučeno, že právě ruskosl. podoba ***СТЪЛЪПЪНИКЪ**, představující ochridskému písaři slovo nejasného významu, byla dvojnásobným zásahem téhož písaře, tj. vokalizací prvního tvrdého jeru a vynecháním slabiky **-ПЬ-** změněna ve výraz **СТОЛЪНИКЪ**, jehož filiaci nám ukazuje i koruptela **Ш СТОНИКЪ** v Mak. V druhé námitce k výkladu vzniku znění **СТОЛЪНИКЪ** I. Dobrev připomíná správně, že slovo **СТАЛЪПЪНИКЪ** je stsl. hagiografický termín, a to jakožto překlad ř. hagiografického názvu *στυλῆτης*; dále podotýká, že slovo *στοά*, z něhož je utvořeno adj.-subst. *Στοικός*, neznamená *sloup*, *columna*, nýbrž prostor, krytý střešou, která spočívá na sloupech, lat. *porticus* (čes. *sloupoví*). Při řešení koruptely **СТОЛЪНИКЪ**, stojící na místě, kde jiné památky čtou **СТОИКЪ**, jsem vycházel z informace, kterou podává W. Pape v díle *Griechisch-deutsches Handwörterbuch*, 2. Bd., Braunschweig 1906, pod heslem *στοά*: *»eigentlich eine Säule, ein Pfeiler, gewöhnlich eine Säulenhalle«*. Domníval jsem se, že v některé z předloh Ochr byla provedena změna: **СТАЛЪПЪНИКЪ** místo řec. výpůjčky **СТОИКЪ**, a to snahou nahradit slovo cizí výrazem slovanským. Šlo asi o zcela ojedinělé samostatné vytvoření slovanského překladu názvu *Στοικός*, a to upravovatelem, znalým řečtiny, jenž si byl povědom věcného významu ř. slova *στοά*, obsahujícího v sobě pojem *sloupů*. Nejpozději pak v přímé předloze Ochridského apoštoláře písař národnosti ruské, nebyl-li dokonce sám autorem této varianty, napsal výraz, odpovídající

¹⁹Výjimku tu tvoří likvidy *r* a *l* s následujícím původním jerem, kde k vokalizaci nedošlo a kde můžeme uvažovat o vzniku sekundárního *r* a *l* v řeči písaře Ochr, jak soudí Kul'bakin podle dokladů **ПЛЪТЬ**, **КРЪВЬ**.

staroslověnskému *СТЛЗПЪНИКЪ formou staroruskou *СТОЛЗПЪНИКЪ nebo *СТЪЛЗПЪНИКЪ. Proto z důvodů nejen gramatických, nýbrž i věcných pokládám tento svůj výklad za možný.

Posledním z ukazatelů ruského vlivu na text Ochr je zvláštní název památky Okovů sv. Petra (cf. A 12,1-17) na fol. 100a 10: СЪПАДЕННІЕ ЖЖА АП(ОС-ТО)ЛА ПЕТРА, kde ostatní v SJS excerpované texty čtou ЦѢЛОВАННІЕ И ПОКЛАНѢННІЕ ВЕРИГАМ(Ъ) С(ВА)ТАГО АП(ОСТО)ЛА ПЕТРА 141a 16, Ostr 263aa 7sq, ПОКЛОНЕННІ (sic!) УЪСТЪЗНЪИМЪ ВЕРИГАМЪ С(ВА)Т(А)ГО ПЕТРА Slepč 121b 10, СВЕТАГО И ВРЪХОВНААГО АПОСТОЛА ПЕТРА ПОКЛОНѢННІЕ УЪСТЪНЪИМЪ ВЕРИГАМЪ Šiš kalend. 16. Ian., a pouhým dvouslovným údajem ЖЖА ПЕТРОВА Sav 149b 18 sq. – Tento svátek se slaví na řeckém Východě dne 16. I. pod názvem 'Η προσκύνησις τῆς τιμίας ἀλύσεως τοῦ ἀγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Πέτρου;²⁰ na Západě se konala tato památka dne 1. VIII. a má jednoduchý název *S. Petri apostoli ad vincula* (Martyrologium Romanum, Missale Romanum; Mart. Hieronymiani cod. Richenoviensis: *Ad vincula scti Petri*), jež rozšiřují tři rukopisy Mart. Hieron. způsobem: *Romae scti Petri ad vincula eius osculanda* cod. s. Galli 914 (G 914), *Roma (!) ad vincula catenas sancti Petri osculandas* breviarium Gellonense (G), *Ad vincula Edoxiae apostoli Petri obsculant populi catenas* cod. Vaticanus Ottob. lat. 38 (O). Jak je vidět, řecká forma kalendářní indikce obsahuje pojem *vzdání úcty úklonu* (προσκύνησις), západní forma je *bezpříznaková*, tři starobylé kodexy Mart. Hieron. však západní podobu obdařují pojmem *políbení* (osculationis). Svou bezpříznakovostí se shoduje se západní podobou řecká indikce, uváděná I. Dobrevem (o. c. 6) z 2 kanonáře Sinajského²¹ stol. X.–XI.: *μνήμη τῆς ἀλύσεως τοῦ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου*.²² – Výše citované slovanské podoby mají charakter různý, s obvyklou byzantskou indikcí, obsahující pojem *poklonění*, se shodují čtení Slepč a Šiš. Kalendářní údaje z As a Ostr přidávají nadto ještě pojem *políbení*, jež známe zatím z tří jmenovaných kodexů Mart. Hieron. Se čtením 2. Sinajského kanonáře je svou bezpříznakovostí ve shodě stručný údaj Savviny knihy. Ochridský apoštolář však obsahuje indikci nikoliv neutrální, nýbrž příznakovou, obsahující pojem СЪПАДЕННІЕ ЖЖА 'casus vinculorum', *spadnutí okovů* (z rukou apo-

²⁰ Cituji z publikace 'Ἀπόστολος ἤτοι πράξεις καὶ ἐπιστολαὶ τῶν ἀγίων ἀποστόλων, Romae 1881, 293; – citáty z martyrologia Jeronymova (zkracuji Mart. Hieron.) čerpám z již uvedeného kritického vydání, jež pořídili I. B. Rossi a L. Duchesne.

²¹ O této řecké památce, obsahující mnoho západních kalendářních indikcí a nadto i častější západní datování indikcí východních, podává zprávu Sergij, o. c. (editionis II.) t. I., 145–150, a připisuje vznik jejího archetypu řecké oblasti italské nebo sicilské. Současně upozorňuje na její podobnost s kalendářem Ochr a 2. Zografským (o němž v. Sergij, ibid., 131).

²² Toto znění pokládá I. Dobrev za předlohu indikce Ochr; jak se však ukazuje, je znění 2. Sinajského kanonáře daleko bližší indikci Sav.

štola Petra). Indikce s tímto příznakem je podle J. Martinova²³ ruského původu a rovněž arcib. Sergij (o. c. t. II, 16a), nezaznamenáváje čtení Ochr, cituje takovéto čtení jenom z ruskocsl. měsjačeslovu 5. evangeliáře katedrály Boží Moudrosti v Novgorodě (sign. Соф. ев. Nr. 5): **СПАДЕНІЕ ВЕРИГЪ СВ. ПЕТРА**. Proto se domnívám, že výše citované znění **СЪПАДЕНІЕ ЖЖА АП<ОСТО>ЛА ПЕТРА** je výrazným důkazem ruského vlivu na kalendarium Ochr. Ve své námitce proti této tezi si I. Dobrev nevšímá ruského charakteru, který je dáván indikci Ochr slovem **СЪПАДЕНІЕ**; přesto však Dobrevova opozice má kladný přínos uvedením už citovaného ř. čtení 2. kanonáře Sinajského, čímž byla nalezena, alespoň co do své bezpříznakovosti, řecká předloha čtení Sav.

Zbývá, abych přispěl k řešení otázky, kterou I. Dobrev nadhodil svým míněním o nedefinitivnosti (rozumí se Sergiovy a Kul'bakinovy) klasifikace kalendáře Ochr. I. Dobrev se ptá, proč zkomolená indikce památky anglického světce, sv. Kuthberta, biskupa lindisfarnského († 687), vyznače (*confessoris*) a nikoli mučedníka (*martyris*), datovaná v Ochr na fol. 105b 8 správně dnem 20. III., má v této památce uvození **СТРАСТЬ** *passio*, náležející indikcím mučedníků: **К СТРАС<ТЪ> С<ВА>ТОМОУ ГОДЪ ПЕЩИ ЕП<ИСКО>ПОУ**. Uvození slovem **СТРАСТЬ** je tu asi ze stejného důvodu jako v indikci přímo následující: **КА СТРАС<ТЪ> С<ВА>Т<О>МОУ БЕНЕДИКТОВОУ** 21. III., fol. 105b 8–9 – i zde jde o západního světce vyznače. V údajích Mart. Hieron. čteme pouze znění *Sancti Cuthberti episcopi* (20. III., cod. Epternacensis cca a. 702–706 scriptus)²⁴ a *Sancti Benedicti abbatis* (21. III., cod. Bernensis saec. VIII exeunte scriptus et cod. Epternacensis) bez případného předeslání slova '*memoria*'. Co se týká textu Ochr, můžeme předpokládat nejpozději u písaře této památky neinformovanost o zmíněných dvou světcích. Protože velická většina kalendářních údajů proprii sanctorum v Ochr je uvedena slovem **ПАМАТЬ** (*confessores*) nebo **СТРАСТЬ** (*martyres*), snad předeslal podle svého domnění též slovanský opisovač k indikci obou světců slovo **СТРАС<ТЪ>** jako by mučedníkům. Jde tedy asi o písařský omyl.²⁵

²³I. Martinov, o. c. 45: Tandem in Chronicis Russorum antiquioribus hoc festum vocatur *casus catenarum seu vinculorum*, secundum illud Actum Apostolorum: *et ceciderunt catenae de manibus eius* (XII, 7). Cfr. Annal. Novgorod. I ad annum 1188–1192 seu 6696–6700.

²⁴Kodex pocházející z benediktinského kláštera v Echternachu (Epternacum) v Lucembursku.

²⁵Jakási paralela označení sv. Benedikta jako mučedníka je obsažena v Synaxári Cařihradském (*Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. H. Delehaye in Propylaeo ad Acta Sanctorum Novembris, Bruxellis 1902), a to při východním datu jeho památky 14. III.: "Ἀθλησις τοῦ ἁγίου διομαρτυροῦ πατρὸς ἡμῶν Βενεδικτου ..., ačkoliv se v následujícím životopise nic o mučednictví nepraví. V témž Synaxári se připomíná sv. Benedikt v prameni Bc (vydání dnes nezvěstného, neúplného kodexu Cryptoferratského), a to při datu západním 21. III.: Βενεδικτου ἀρχιμανδρίτου Ῥώμης. Protože se datum čtení, titulujícího sv. Benedikta

– Sergiovo rozluštění **ГОДЪПЕЦИ** = *Cuthberti* I. Dobrev nakonec připouští, avšak pro definitivní rozřešení četných západních kalendářních indikcí v Ochr požaduje prostudování jihoitalsko-řecké a západořecké hagiografie. Jistě by toto studium přineslo užitek. Zatím však chci upozornit na dvě skutečnosti v kalendáři Ochr, a to po stránce jazykové; právě citovaná památka sv. Benedikta je tu datována způsobem západním (21 III.) a nadto znění jména je **БЕНЕДИКЪТЪ** (Б-), nikoliv **БЕНЕДИКЪТЪ** (В-), jak bychom očekávali při přepisu z pramene řeckého (kde litera β, nenásleduje-li po μ, se čte jako ν, a to už v době raně byzantské). Podoba jména, přejatá prostřednictvím řeckým, se čte v Šiš kalend. 14. Martii: **ΔΙ · ΣΒΕΤΑΓΟ ΑΛΕΞΑΔΡΑ** (sic!) **И БЕНЕДИКЪТА** *Benediktou* a v Slepč 125a 15 (14. III.): **С〈ВА〉Т〈А〉ГО ЕП〈Н〉СК〈О〉ПА РИМЪСКА БЕНЕДИКТА**. Čtení **БЕНЕДИКЪТОУ** v Ochr 21. III. ukazuje na slovanské přetlumočení latinského znění *Benedicti*, jak je známe z Mart. Hieron., z indikce téhož dne.²⁶

Svátek afrických mučednic Perpetuy a Felicity, umučených ještě se skupinou jiných kolem r. 202–203 v Tuburbu u Karthaga nebo spíše přímo v Karthagu,²⁷ je připomínán v kalendariu Ochr dvakrát.²⁸ Datem východním, dne 13. III., a to o den dříve než v Synaxáři Cařihradském (14. III.) čteme na fol. 105a 19: **СТРАС〈ТЪ〉 · С〈ВА〉ТЪ ИМЪ М〈Ж〉У〈ЕНИ〉КОМЪ ЕСАДОРΟΥ САДИНОНΟΥ · ΡΟΒΕΚΑΤΩ ΠΕΡΨΠΕΤΟΥΗ · И ΦΗΛΙΚΗΤΩ · ΣΨΨИ ВЪ ФРОКНИ** (sic! pro **ВЪ АФРИКНИ**) *ἀθλησις τῶν ἀγίων μαρτύρων Σατύρου, Σατορνίου, Ρευκάτου, Περπετοῦας καὶ Φηλικιτάτης, ἀθλησάντων ἐν Ρώμῃ* (sic!), kde slovanské znění **ΦΗΛΙΚΗΤΑ** odpovídá řecké podobě *Φηλικιτάτη* (η čteno jako *i*, -κί- čteno -k'i-). Druhá indikce těchto světic na fol. 105a 9 souhlasí datem²⁹ s Mart. Hieron. (6., 7., 8. III.) i Mart. Rom. (7. III.) a zní: **СТРАС〈ТЪ〉 · С〈ВА〉ТЪ И ПЕРΨΠΕΤΟΥΗ · И ВЕЛИЦЪ И ТАТИИ** *Perpetuae et Felicitatis*. Zkomolenina **ВЕЛИЦЪ И ТАТИИ** (scriptio continua) pochází, což je možno

jako mučedníka, v Synaxáři Cařihradském (14. III.) liší od data kalend. Ochr (21. III.), lze těžko s jistotou mluvit o přímém vlivu ř. znění, doloženého z XII.–XIII. stol. (codexu S – Sirmondijského) na text Ochr, čemuž odporuje i dále uváděný důvod jazykový.

²⁶Znění téže povahy, totiž: **БЕНЕДИКЪТЪ, БЕНЕДИКЪ** má i památka, přeložená z latiny, Vita s. Benedicti (Ben), zachovaná v srbskosl. rukopise XIV. století.

²⁷Tak podle Delehayova výkladu v jeho výše uvedeném vydání Mart. Hieron., p. 132.

²⁸Sv. Perpetua podle Delehayovy identifikace v Mart. Hieron. 3. Nov. (o. c. 586) je připomínána v Ochr ještě potřetí, rovněž 3. Nov. (fol. 84b 9): **СТРАС〈ТЪ〉 . . . С〈ВА〉ТЪ И ПЕРΨΠΕΤΩ И ДИКТОРИНЪ**.

²⁹Tato indikce v Ochr nemá číslovku, předchází jí však údaj o památce sv. Arkadia biskupa Kyperského, slavené 7. III., a následuje po ní už číslovaná indikce sv. 40 mučedníků sebastenských s datem 9. III.; z toho vyplývá, že tato památka sv. Felicity a Perpetuy je datována v Ochr dnem 8. III.

téměř a jistotou říci, z dat. sg. ***ФЕЛИЦИТАТИИ**. I když vyjdeme z rozboru zkomoleniny samé, tj. **ВЕЛИЦЪИ ТАТИИ**, jakožto opisovačem pokazeného přetlumočení latinského gen. sg. *Felicitatis* (kde autor tohoto znění měl asi na mysli jmcno mučednice připomínané na Východě i Západě dne 25. sept.: "Ἀθλησις τῶν ἀγίων μαρτύρων Σαβιανουῦ, Παύλου καὶ Τάττης (var. Τάτης) Syntax. Const.; *Pauli et Tattae eius coniugis, ac Sabiniani etc.* Mart. Rom.), zjistíme v první slabice vokál *-e-*, což ukazuje na přejetí lat. *-e-*, které v 9. století v nepřízvučné slabice už nebylo ve výslovnosti dlouhé, nýbrž krátké a reprodukovalo se v csl. textu literou **Ѣ** (proti přejetí z řec podoby *Φηλικιτάτης*, kde *η* čtené pozdější řeckou výslovností jako *i*, přešlo do csl. textu jakožto **И**); ve třetí slabice **-Ц [Ѣ] И-** vidíme literu **Ц**, což jest svědectví starofrancouzské výslovnosti latinské litery *c* jakožto *ts* před *e* (*ae, oe*) a před *i*. Tato výslovnost zdomácněla už v 1. tisíciletí u křesťanských národů středoevropských, tj. též na Velké Moravě a v Čechách.³⁰ Obojí skutečnost (*e* přejato jako **Ѣ**, *c* přejato jako **Ц**) v této koruptele tu svědčí pro přejetí podoby latinské: *Felicitatis*. Jsou i jiné stsl. a csl. doklady téhož jména, ukazující na správnost tohoto řešení: **БЛАЖЕНЪИ Г҃А Р҃АДІ МЖУЕИЦІ Г҃А ТВОЕ Г҃А ФЕЛІЦІ ТЪІ Felicitatis** Kij 2a 15, **ВЪ Ц (Ъ) РКВИ С (ВА) ТЪІ Г҃А ФЕЛІЦІ ТЪІ Felicitatis** Bes 3, Pogod fol. 12a 15.³¹ Rovněž českocsl. text Modlitby proti ďáblu (Dijav), zachovaný v ruskocsl. opise XIII. stol. čte toto jméno v podobě západní: **С (ВА) ТА Г҃А . . . ЛОУЦИ Г҃А. КАЛІКЪІ Г҃А** (sic! ř. *Κηκλια*, lat. *Caecilia*) · **ФЕЛІЦІ ТА · ВАЛЪПѢРГА** Dijav, Sobol. 44,22. — Je třeba uvážit, co praví po důkladném rozboru kalendáře Ochr arcib. Sergij, o. c. I,127.* »Вообще по своим особенностям это один из замечательнейших месяцесловов ... Основую его был древнейший цареградский месяцеслов и, вероятно, не один; ибо что значит частое повторение памятей святых как не то, что автор составил сей месяцеслов из разных; из западных памятников он сходствует более с мартирологом Иеронимовым.« Všimněme si i neméně závažného soudu Kul'bakino va, o. c., СХХХV: »Прибавим, что древний глаголический оригинал нашего памятника делает тем более понятным сильное

³⁰ Srov. nejstarší lat. zápisy českého jména *Vęceslava*, dokumentující tuto výslovnost skripčíc *Wenceslaus*.

³¹ Besědy, českocsl. překlad 40ti latinských homilií sv. Řehoře Velikého, pořázený v XI. stol. a zachovaný ve více ruskocsl. prepisech, z nichž v SJS je zpracován kodex Pogodinský XIII. stol. (Pog), Uvarovský XV. stol. (Uvar) a Synodální XVII. stol. (Synod); snad ruským opisovačům lze připsat v Bes i kontaminaci formy východní (**ФИЛИКИТА**) se západní (**ФЕЛИЦИТА**), a to podobou **ФИЛИЦИТА** Bes 3, Pog 14aβ 14sq et 14bβ 3; vyskytují se i zkomoleniny: **ФЕЛІЦАТЪІ Felicitatis** Bes 3, Uvar 8aβ 1, **ФИЛИКИЦАТЪІ Felicitatis** Synod 10a 14 a **ФИЛИЦАТА Felicitas** Synod 10b 23.

*Zde opravuji svou poznámku č. 10 svého citovaného článku, kde uvádím jiné Sergiovo mínění, jež však Sergij vyslovuje jako jednu z možných eventualit řešení záp. vlivů v kalend. Ochr. Sám však dochází k závěru zde citovanému.

латинское влияние: этот календарь, вероятно, сложился в моравской церкви в эпоху Кирилла и Мефодия. «Přidáme—li k výše citovanému Sergiovu a Kul'bakinovu závěru ještě výsledek jazykového posouzení dvou citovaných kalendářních indikcí (sv. Benedikta 21. III. a sv. Felicity 8. III.) Ochridského apoštoláře, můžeme vyslovit oprávněné mínění, že mezi prameny tohoto kalendáře náleží také text latinský.³²

Tezí mého článku o rusismech v Ochr není zmínka o dvou formálně zjištěných jazykových skutečnostech v textu Ochr; tři doklady, jež je možno označit formálně jako ztrátu slabičnosti praeverbia $ИЗ- > З-$, nám podávají citáty: **ВЗЗВѢЩЕНИЕ** (scriptio continua, možno rozepsat též **ВЗ ЗВѢЩЕНИЕ**) **ВѢРЪІ** ἐν πληροφορίᾳ πλοτεως, Vg.: *in plenitudine fidei* Hb 10,22 (**ВЗ ИЗВѢЩЕНИ ІЕ** Christ Mak, **ВЗ ИЗВѢЩЕНИ Slepč Šiš**); **ВЗСЪКОМОУ ПРѢКОСЛОВІЮ КОНЪУИНА ВЗЗВѢЩЕНИЕ** (možno číst **ВЗ ЗВѢЩЕНИЕ**) **КЛАТВѢ** πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσω ὁ ὄρκος, Vg.: *omnis controversiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum* Hb 6,16 Ochr (**ВЗ ИЗВѢЩЕНИ ІЕ** Christ Slepč Šiš, **В О** sic! **ИЗВѢЩЕНИЕ** Mak); **И АЩЕ... ПРѢДАМЪ ТѢЛО МОЕ ДА Ж'ДЕГЖТЪ Е** ἵνα καυθήσομαι, Vg.: *ut ardeam* 1C 13,3 Ochr, = **ДА ЖДЕГОУТЬ МЕ** Šiš (**ДА СЪЖ'ГОУТЬ МА** Christ Slepč Mak), jde-li v Ochr a Šiš (!) o sloveso **ИЖДЕШИ** < **ИЗ+ЖЕШИ**. Tyto doklady svou vnější podobou jako by ukazovaly českou změnu praeverbia $ИЗ- > ЈЗ- > Јз- > з-$, způsobenou zánikem slabé!o jeru (—ь—), zřejmě v XI. století; tuto změnu dokumentuje F. V. Mareš v svém článku Česká redakce církevní slovanštiny ..., na s. 422, citáty z Beséd: **Ш ЗБАВІТЕЛИ НАШЕМЪ** *de Redemptore nostro* Bes 21, Pogod 135aa 7sq (**Ш ИЗВѢВІТЕЛИ** Uvar 74bβ 8sq, **О ИЗ'ВѢВІТЕЛИ** Synod 111a 19); **О ЗБАВЛЕННИ ЖИТИА ВШЕГО ПОМЪША ГАНТЬ** (sic! lege **—ТЕ**) *remedia vitae vestrae cogitate* Bes 38, Pogod 290aa 19sq (**Ш ИЗБАВЛЕННИ** Uvar 156bβ 12, Synod 239a 4). Výše citované dokumenty z Ochr ve svém článku (pozn. č. 14) hodnotím jako těžko definovatelné. I. Dobrev pokládá pak čtení Hb 10,22 a Hb 6,16 za gramaticky nemotivovanou koruptelu (o. c. 11: *неразбиране и преиначиване на текста*), třetí citát **ДА Ж'ДЕГЖТЪ** (<**ДА ЖДЕГЖТЪ** ?) 1C 13,3 Ochr et Šiš (!) pak nekomentuje. Pro Dobrevovo mínění o prvních dvou čteních by mohlo svědčit i neobvyklé použití slovesa **ВЗЗВѢЩАТИ**, jež zaznamenává SJS v posledním odstavci zpracování tohoto slovesa: »In Slepč occurit semel (per errorem?) pro graeco βεβαιῶν (*confirmare*), quod plerumque per vocem **ИЗВѢЩАТИ**, **ИЗВѢШТОВАТИ** vertitur: **ВЗЗВѢЩАЖ ВЪІ СЪ НАМИ ВЪ Х(РИСТ)А И ПОМАЗАВЪІН НА СЪ В(ОГ)Ъ** ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ἡμῖν 2C 1,21 Slepč (**ИЗВѢЩАЖ** Ochr, **ИЗВѢЩАВА ІЕ** Šiš, **ИЗВѢШТОВАТИ** Christ),« — kde nemůžeme předpokládat přítomnost praeoposice ***ВЪ**, po níž by následoval tvar ***ЗВѢЩАЖ** < ***ИЗВѢЩА ІА**. Citovaný doklad **ДА Ж'ДЕГЖТЪ** by se dal vysvětlit též z tvaru **СЪЖЕГЖТЪ** zánikem **—Ъ—** a asimilací neslabičného $s- \rightarrow z-$ před následující hláskou **—ж—**, což by mohlo vésti ke vzniku znění ***ззеготъ** > **Ж'ДЕГЖТЪ** bulharskou změnou skupiny **—зз—, —жд—**.

Úvodem ke zmínce o druhé zvláštnosti, vyskytující se v Ochr, je třeba uvést několik csl. čtení, citovaných F. V. Marešem v článku *Domnělé doklady české přehlásky a > e v církevněslovanštině*, Slavia 28 (1959) 132–140. Jde o citáty, dokumentující náhradu koncovky gen. sg. **—iia** koncovkou **—iie** u neutrových

³² K práci na tomto tématu je užitečná stručná informace o historii latinských martyrologií, kterou podává H. Delehaye v díle *Propyleum ad Acta Sanctorum Decembris, Martyrologium Romanum*, Bruxellis 1940, p. IX–XXIII.

–*ii*o– kmenů, případně opačné nahrazení nominativně–accusativní singulárové koncovky –*ije* u substantiv téhož typu koncovkou –*ia*. Českosl. Pražské hlaholské zlomky XI. stol. (Prag) na fol. 2a 23 poskytují citát: **ЕЗѦ ДАРѦ ЦѢЛЕННІЕ** (gen. sg.) **ТѦ ЛИШИ** μη τοῦ χαρίσματος τῶν λαμάτων ἐστέρησε 'num gratiā curationis te privavit?' (V témtže textě čte ruskocsl. Sticherarium Chilandaricum XII. stol. rovněž gen. singuláru **ЦѢЛЕННІѦ** za řec. gen. plurálu τῶν λαμάτων; avšak už plurálem **ИЦѢЛЕННІИ**, kalkově podle řec. gen. pl. překládá novoruský csl. text. Nejarchaičtější apoštolní památka, tj. Ochr, v podobné situaci tlumočí řec. plurál τῶν λαμάτων, a to shodně s Prag a Sticherariem Chilendarským, shodně rovněž genitivem singuláru: **ДАРЪ ИС'ЦѢЛЕННІѦ** χαρίσματα (var. χάρισμα) τῶν λαμάτων, Vg.: gratia sanitatum 1C 12,9. Můžeme tedy čtení v Prag právem vykládat jako gen. sg. a nikoli jako nedopsaný dat. adnominální **ЦѢЛЕННІЕМЪ**.) – Ostatní citáty jsou čerpány z nejstaršího, tj. Pogodinského rukopisu Besěd a uváděny zároveň se čteními latinského originálu: **СЛОВЕСА С'В-А)Т'А)ГО СКАЗАНИИѦ** (gen. sg.) sanctae annuntiationis verba Bes 6,24aa 2–3; **РАЗЪѦМЪНИИѦ КАЗАНИИѦ** (gen. sg.) **ИЗДАТИ** scientiam praedicationis impendere Bes 9,59ba 23 (idem in fol. 40aβ 17 iteratum: **РАЗЪѦМЪ КАЗАНИИѦ**); **НИ ЛАКОМЪСТВІѦ** (nom. sg.) **НИ СКОУПОСТЬ ПО ЗЕМЬНОМУЪ ХОТѢНИЮ ДА НЕ РАСТРѢЖЕТЬ** – obě první substantiva tvoří překladový hendiadys prvního latinského substantiva: non ambitio per terrena oblectamenta dilaniet Bes 8,35aβ 16; **НИ БѢЖСТВІИѦ** (gen. sg.) **СВОИѦГО БИДѢНИИѦ** (acc. sg.) in divinitatis suae contemplationem Bes 13,65aa 10–11; **РАЗЛИУЪСТВІИѦ** (sic! = pl. –*иѦ*?) **УАСЪ** diversitates horarum Bes 19,91ba 23; **УАСЪ И** (lege **УАСЪ**) **ѦПОУЩЕНИИѦ** (gen. sg.) **ГРѢХОМЪ** tempora indulta Bes 13,68aβ 7; **УСТЬЮ НАЛОЖЕНИИѦ** honore praelationis Bes 14,69ba 1; **ИДИНОГО...** **ѦПЛАЩЕНИИѦ** aequallem retributionem Bes 19,93a 15. V obsáhlém a všestranném lingvistickém výkladě Besěd, jež poskytl v už citovaném článku (v. pozn. 6) *Česká redakce církevní slovanštiny...*, dodává F. V. Mareš ještě citát: **ЕЛИКОЖЕ ГРѢШЪНЪИХЪ БРАТИИѦ** (nom. sg.) **МОИѦ** **ИЕСТЕ** **ИЛИКОЖЕ ПРАВЪДЪНЪИХЪ ГДИИѦ** **МОИѦ** **ИЕСТЕ** in quantum peccatores fratres mei; in quantum iusti, domini mei Bes 36,272aa 20, kde je dokumentována záměna koncovky nom. sg. –*ia* koncovkou voc. sg. –*ije* u *ia*-kmenových feminin; počet dokladů výše citované vzájemné záměny koncovek *ia*:*ije* v Bes odhaduje F. V. Mareš na více než třicet. V prvním citovaném článku (*Domnělé doklady...*) pak exaktním a solidně lingvisticky fundovaným rozbořem výše uvedených citátů z Prag a Bes dochází F. V. Mareš k závěru: »Nepravidelné tvary typu **ЦѢЛЕННІЕ** gen. sg. Prag 2a 23, známé nejen z Pražských zlomků, ale, jak nově zjišťujeme, také z česko–csl. Besěd Řehoře Velikého, souvisejí s českým jazykovým vývojem; jsou to nenáležitě provedené archaizující restituice různých tvarů, jež v češtině splynuly provedením kontrakce tzv. napjatého **ѣ** s ná-

sledujícím vokálem v tvary homofonní («-ьě» i »-ьe» > -*ia*, pozdější stč. -*ie*). Nejsou to tedy doklady stč. přehlásky *a* > *ě* (přesněji *ä* > 'e'), ani pouhé nemotivované omyly písařů.« Podle tohoto výkladu hodnotí též R. Večerka, v článku *Bohemismy v první stsl. legendě Václavské*, *Slavia* 30 (1961) 417-422, dva doklady téhož místa z první Svatováclavské legendy, a to z ruskocsl. opisu Vostokovského a Minejního, obou ze XVI. století: БАЖѢ ЖЕ СЩЕННІЕ ЦРКВАМЪ БЪ ВСѢХЪ ГРАДѢХЪ Venc Vost 57b 4sq, Vajs 17,2 a БАЖОУ ЖЕ СЩЕНІЕ ЦРКВИ Venc Min 447ba, Vajs 24,24. Týž autor uvádí v článku *Velkomoravská literatura v přemyslovských Čechách*, *Slavia* 32 (1963), str. 414 variantní znění ОУБЪ ГЕ-НИ ГЕ, pocházející z ruskocsl. opisu XII. století knihovny katedrály Boží Moudrosti v Novgorodě k citátu: ВЪЗІРА ГА . . . НЕПРАВЪДНАГО ТИ ОУБИ-ГЕННІ ГА (gen. sg.) z českoksl. kánonu ke cti sv. Václava (CanVenc), zachovaného v ruskocsl. opise Synodálním (Vajs 142,2), a vykládá tvar ОУБЪЕНИ ГЕ jako genitiv singuláru, shodně s výkladem výše uvedených citátů z Venc Vost a Venc Min.

Jinak se dívá na doklady tohoto typu, obsažené v Besědách, P. M. Kopko v díle *Исследование о языке Бесед на Евангелия (св. Григория Великого, папы римского) памятника южнорусского XII века*, Lvov 1909, 56-58. Cituje tu zčásti tatáž místa jako F. V. Mareš a navíc uvádí dokumenty téže povahy z ruskocsl. Svjatoslavova (Symeonova) sborníku r. 1073 (dále Izb. 1073): ГЛАГОЛЕ-МАГО ВЗОВРАЖЕННІ ГЕ (gen. sg.) ВИДЪ λεγομένης μορφώσεως είδος fol. 9, ДОБРОСТВОРЕННІ ГЕ (gen. sg.) ДѢЛА fol. 90, КАМЪІКЪ ПРѢТЪУЕ-НИ ГЕ (gen. sg.) fol. 189b. P. M. Kopko si však všímá i dvou Besědních dokladů, kde nejde o skupinu -*ia*, -*ie*, nýbrž o prostou *io*-kmenovou koncovku gen. sg. -'a > -'e: ЦѢСѢ РА ПРИДОУЩЕ regem venientem Bes 37,282aβ 21 (deest in Uvar, ЦРА ПРИДОУЩА Synod 232b 8), ВСЕГО МИРА ТЪРПАЩЕ mundi patientis Bes 35,254bβ 11, Uvar 137aa 27, Synod 210a 7 a cituje doklad z Izb. 1073, fol. 165: СЕГО ДѢЛЕ (pro ДѢЛ ГА) 'propter quod'. Sděluje zde mínění A. I. Sobolevského,³³ jenž tuto skutečnost (*ia* > *ie*, 'a > 'e) připisuje pro nejstarší dobu ruskocírkevněslovanské literatury jihoruskému nářečí kyjevskému. Rovněž z rusocsl. Uspenského sborníku XII.-XIII. stol. uvádí P. M. Kopko doklad ДНЬ ОУСЪПЕННІ ГЕ (gen. sg.) na fol. 26aβ 16sq.³⁴ Přechod *ia* > *ie*, 'a > 'e však nalézá A. I. Sobolevskij (*Лекции по истории русского языка*, 88-89) též v památkách severoruských, např.: ВЪЖДЕДА ГА < *ВЪЖДАДА ГА < *vz-žedaje, СѸГРАЖЕННІХЪ < sq-grad-janinъ v Mineji r. 1095 a dále v památkách z oblasti pskovské, jejíž písemnictví se nám však zachovalo teprve od století XIV. Jde o do-

³³Jde o Sobolevského díla: *Очерки по истории русского языка*, Куев 1884, 103 a *Источники для знакомства с древнекиевским говором*, *Журнал мин. народ. просвещения* 1885, № 2, 353.

³⁴Cituji z vydání r. 1971 v Moskvě, jež připravili O. A. Knjazevskaja, V. G. Dem'janov a M. B. Ljapon.

klady gen. sg. ТВОЕГО ЖВАЛЕНИЕ, СТРАШНАГО ПОМЫШЛЕНИЕ, ИЗ ИСТЛѢНИЕ, ИНОГО ПРИВѢЖИЩЕ z Paraklitiku r. 1369; ОТЪ СМѢРЕНИЕ, ОТЪ СВѢТЛИЩЕ, nom.-acc. pl.: МНОГА ИСПРАВЛЕНИЕ, СВОГА ДѢЯНИЕ etc. z Prologu r. 1383. P. M. Kopko se pak na základě dokladu РАЗВРАЩЕТЕТЬ (< РАЗВРАЩАТЕТЬ), vzatého z haličsko-volyňského evangeliáře Dobrilova z r. 1164, fol. 184b, domnívá, že výše citovaná změna 'a > 'e (*iia* > *iie*) je v ruskocsl. textech jihoruského haličského původu, zatímco A. I. Sobolevskij tento doklad v Dobrilově evangeliáři pokládá za přejetý ze starší předlohy kyjevské. Jak A. I. Sobolevskij, tak P. M. Kopko shodně s F. V. Marešem pokládají změnu *iia* > *iie* za skutečnost fonologickou, nikoli za výsledek textových korpel. Pro Prag a Bes jsem přesvědčen, že jde o záležitost českou, jak ji vyložil F. V. Mareš. Besědní doklady přejal ruský kopista do svého přepisu asi proto, že v jihoruské oblasti, kde pravděpodobně byl opis Bes (ms. Pogod) pořízen, bylo už v XI. století doloženo totéž jazykové faktum (*iia* > *iie*), i když snad ne vzniklé ze stejných podmínek jako v oblasti české.³⁵ S výše citovanými doklady z Prag, Bes, Izb 1073 etc. se formálně shodují dokumenty, jež jsem ve svém článku (str. 10-11) citoval z Ochr. Podstatu části těchto dokladů objasnil K. Mirčev (o. c. 109) jako nahrazení negativního nebo objektového genitivu akusativem. Tyto doklady zde neopakují, uvádím jen ostatní, jejichž vznik oním způsobem vyložiti nelze: ПОВѢДИШЪ ЦРСТВЕНЕ κατηγορίσαντο βασιλειας Hb 11,33 Ochr bis, ЦАРСТВЕНЕ Slepč! 98a 29, ЦРСТВЕНЕ Mak!, ЦАРЬСТВЕНЕ Šiš! p. 220 (ЦРСТВІА Christ En, Slepč 5a 3sq et 115b 27, Šiš p. 50); ДА СЪДРЪЖИМЪ ИСПОВѢДАНИГА ОУПВАНИГА НЕОУКЛОННО κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλωῆ Hb 10,23 (ИСПОВѢДАНИЕ ОУПВАНИГО Christ, ИСПОВѢДАНИЕ ОУПВАНИЯ Slepč, Šiš, ИСПОВѢДАНИЕ ДПОВАНИЕ sic! Mak); РОДИ ЖЪЗЫКЪ... СКАЗАНИГА ЖЪЗЫКЪ γέννη γλωσσῶν ... ἐρμηνεῖα γλωσσῶν 1C 12,10 Ochr Mak! Šiš! (СЪКАЗАНИЕ Christ СКАЗАНИЕ sic! Slepč!); ДОБРО СВѢЩЕННИЕ (< *ДО ПРОСВѢЩЕННИЕ < *ДО ПРОСВѢЩЕНИГА) μέχρι τῆς ἐπιφανείας 1T 6,14 Ochr 49b 14, similiter ДОБРО ПРОСВѢЩЕНИЕ Mak (ДО ПРОСВѢЩЕНИГА Ochr 96b 18 Christ Slepč Šiš); výše citované staroruskocsl. doklady změny -'a > -'e může připomínat citát ДА ОУТВРЪЖДАЕТЪ [СА] СРЦЕ ВАШЕ φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν Ph 4,7 (СРЦА ВАША Christ Slepč Mak Šiš, ... ВАША En), ve

³⁵ A. I. Sobolevskij (*Lekcii...* str. 88) ji definuje: оно (sc. *a* после мягких согласных и *j*) во многих случаях ассимилировалось с предыдущим мягким звуком и перешло в *e* — Toto přejímání bohemismů (shodných s rusismy) v Bes má v téže památce paralelu i v přejetí ů-kmenového instr. sg. ve flexi *o*-kmenů: -*ѣтъ*, nebo koncovky nom. sg. m. (n.) ptc. praes. act. -*a* v tvarosloví sloves 1. třídy, neboť rovněž tyto skutečnosti byly už ve staré ruštině shodně se slovanštinou českou. — Dva doklady -*ѣа* > -*ѣе* v Bes je však třeba pokládat za rusismus.

kterém jde možná o písarskou náhradu litery Ъ písmenem Е při přepisu hlaholsky psaného acc. pl. **СРЪДЪЦЪ ВЪШЪ** (jež cyr. kopista nepochopil?), nebo jde o skutečný singulár, použitý místo logického plurálu u abstrakt. – Tyto doklady z Ochr pokládá I. Dobrev (o.c. 12) jednak za výsledek vzájemné záměny sg. a pl., o níž praví, že je ve stbulh. a středobulharských textech častá, jednak za koruptely, k nimž přivedlo písáře nepochopení textové syntaxe. Tento výklad je možný a lze jej přijmout pro texty napsané v bulharsko-makedonské oblasti. I. Dobrev chce však svůj výklad aplikovat i na text Prag a Bes. Avšak překvapivě četný výskyt výrazných dokladů změny **-ИѦА > -ИѦЕ** (et vice versa) v rusko csl. textech už od XI. století, a to v případech, kde na koruptely nelze myslet, prokazuje v těchto citátech charakter fonologický. Téže povahy jsou i dokumenty záměny **-ИѦА : -ИѦЕ**, vskytující se v ruskocsl. opise Bes, svatováclavských legend a v textu Pražských zlomků, jejichž doklad, obsahující jasný pojem daru uzdravování, nemůže být žádnému písáři nepochopitelným spojením dvou substantiv, a proto prokazuje zřejmě fonologický charakter záměny koncovky **-ИѦА** koncovkou **-ИѦЕ** ve znění **ДАРА** (gen. neg.) **ЦЪЛЕННЕ** (gen. qualitatís).³⁶

Závěrem děkuji I. Dobrevovi za kritiku mého článku, neboť mě přiměla opravit jím vytýkané chyby a zároveň zpřesnit mou tezi o rusismech v apoštoláři Ochridském. Tato teze ve své podstatě zůstává nezměněna.

³⁶Ve snaze aplikovat svůj výklad i na památky česko csl. I. Dobrev, zdá se, přičítá F. V. Marešovi vysvětlení výše jmenovaných skutečností staročeskou přehláskou 'a > 'e, kterou však právě F. V. Mareš prohlašuje pro Prag a Bes za domnělou, a podává už ve výše citovaném článku: *Domnělé doklady české přehlásky ...* výklad vlastní, zde už citovaný. Snad k tomuto omylu přivedlo I. Dobrevu mé citování dokladu **СРЦЕ ВЪШЕ** τὰς καρδίας ὑμῶν (v. výše), jež však jsem se pokusil sám vyložit jinak. Druhé nedopatření vzniklo uvedením Marešova článku *Česká redakce církevní slovanštiny...*, jakožto pramene výkladu vzniku záměny **-ИѦА : -ИѦЕ**, ačkoliv právě tento výklad, i citáty, jež sám Dobrev uvádí, jsou čerpány z Marešovy stati *Domnělé doklady ...*

Text článku je publikován v té podobě, jak se dochoval v rukopisné pozůstalosti autora († 29. 7. 1988); prosíme proto čtenáře, aby prominuli některé nejednotnosti technického a stylistického rázu.

Résumé

Článek je odpovědí autora na námitky Ivana Dobreva, který se své stati *Погрешно мнение за Охридски апостол* z r. 1984 kritizuje autorův příspěvek ve Slově 30 (1980) a odmítá ruské vlivy v Ochridském apoštolu. Autor znovu hodnotí doklady **slovoboroti se* v 2Т 2,14, **СТОЛЪНИКЪ** místo *stoikъ* v A 17,18, plnohlasí **ЖЪРЪТИ** v A 14,18 a střídání **-И ИА/-И ИЕ** v koncovkách *-jo-* a *-ja-*kmenů a potvrzuje jejich interpretaci jako rusismů doplněním dalšího srovnávacího materiálu. Připojuje nová fakta z kalendáře Ochridského apoštola, která jsou stopami moravského původu apoštoláře: podobu jména **БЕНЕДИКТЪ** s počátečním **Б-** a koruptelu **БЕЛИЦЕНТАТИИ**, která vznikla z původního *Felicitatis*, tedy z latinské podoby jména sv. Felicity.

Sažetak

PONOVO O RUSIZMIMA U OHRIDSKOM APOSTOLU

Članak predstavlja autorov odgovor na kritičke bilješke Ivana Dobreva iznesene povodom autorova priloga objavljena u Slovu 30 (1980). U članku *Погрешно мнение за Охридски апостол* iz 1984. g. I. Dobrev kritizira autorove navode negirajući postojanje ruskih utjecaja u *Ohridskom apostolu*. Autor ponovno analizira potvrde **slovoboroti se* u 2Т 2,14, **СТОЛЪНИКЪ** umjesto *stoikъ* u A 17,18, punoglasje **ЖЪРЪТИ** u A 14,18 i alternaciju **-И ИА/-И ИЕ**, u nastavcima *-jo-* i *-ja-*osnova i potvrđuje njihovu interpretaciju kao rusizama, dopunjavajući nov porredbeni materijal. Dodaje nove činjenice iz kalendara *Ohridskoga apostola* s tragovima moravskoga podrijetla apostola. To su: lik imena **БЕНЕДИКТЪ** s početnim **Б-** i koruptela **БЕЛИЦЕНТАТИИ** koja se objašnjava iz izvornoga *Felicitatis*, odnosno iz latinske forme imena sv. Felicite.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1. rujna 1989.

Autor: Pavel Vyskočil

Ústav pro jazyk český

Prag